GDAŃSKIE MINIATURY

GDAŃSK W OGNIU WALK I KONFLIKTÓW

DZIAŁANIA WOJENNE NA TERENIE OLIWY

1 Jakie Muzeum mieści się obecnie na terenie Parku Oliwskiego?

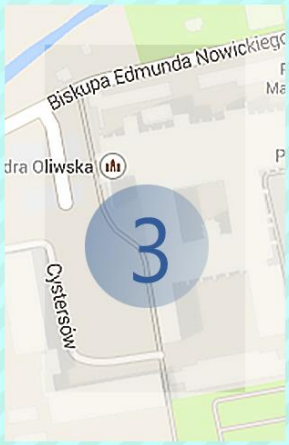

2 W jakich latach żył książę pomorski Świętopełk II?

3 Kogo upamiętnia herb Janina, umieszczony po prawej stronie wejścia do archikatedry?

4 Jaka data widnieje na herbie nad wejściem do Spichlerza Opackiego?

5 Komu zawdzięczamy powstanie polskiej galerii rzeźby?

Owocnych poszukiwań życzą:

z partnerami:

patroni medialni:

GDAŃSKIE MINIATURY

GDAŃSK W OGNIU WALK I KONFLIKTÓW

DZIAŁANIA WOJENNE NA TERENIE OLIWY

Owocnych poszukiwań życzą:

z partnerami:

patroni medialni:

GDAŃSK W OGNIU WALK I KONFLIKTÓW

DZIAŁANIA WOJENNE NA TERENIE OLIWY

Zapraszamy do Oliwy na ostatni w tym roku szkolnym spacer Gdańskich Miniatur szlakiem walk i konfliktów.

Dzielnica w granice miasta została włączona w roku 1926. W początkach XII w. była to mała wieś przy klasztorze cystersów. Był to zakon, który powstał w XI w. we Francji. **Zakon** to zgromadzenie religijne którego członkowie oddają się w sposób szczególny wypełnianiu zasad danej religii i żyją zgodnie z określonymi regułami, czyli zasadami. **Klasztor** zaś to zakon i zarazem zespół budynków będących miejscem zamieszkania zakonników. Zabudowania wsi skupiały się wokół rynku, dzisiaj zwanego Starym Rynkiem Oliwskim. Pod cysterskim panowaniem Oliwa stała się bogatą i dobrze zorganizowaną wsią. Przez stulecia powiększała swoje tereny o kolejne majątki ziemskie, lasy, a nawet jeziora. Największą atrakcją Oliwy był piękny kościół klasztorny- dzisiejsza archikatedra oraz stare budynki zakonne. Oprócz nich znajdowały się tu również: spichlerze, browar (zajmujący się produkcją piwa) i młyn oraz rezydencja **opata**- przełożonego zakonników.

Cystersi zostali zaproszeni przez księcia pomorskiego Sambora I w 1186 r. i na miejscu jego dawnego zameczku myśliwskiego, władca zatrzymywał się w nim podczas polowań, zbudowali klasztor. Jednakże dopiero 15 lat później sprowadzili do niego **konwent**, czyli zgromadzenie zakonników. Klasztor otrzymał cenne **przywileje** (prawa), które umożliwiły mu uzyskiwanie dochodów, m.in. z rybołówstwa i z młynów położonych nad Potokiem Oliwskim. Otrzymał też kilka innych wsi.

Są dwie wersje pochodzenia nazwy Oliwa. Jedna wskazuje, że wywodzi się od przepływającego tutaj potoku – Oława, według drugiej- miano nadali temu miejscu cystersi, których **herbem** (znakiem) było drzewko oliwne.

Niestety, oprócz murów obiegających klasztor, cystersi nie posiadali żadnych umocnień i fortyfikacji, i tym samym ich posiadłość była wielokrotnie narażona na **grabieże**, czyli bezprawne pozbawianie własności.

Na początku oliwskich zakonników napadali **Prusowie** i **Krzyżacy**. Prusowie był to lud zamieszkujący tereny dzisiejszego województwa warmińsko-mazurskiego. Byli **poganami**,

tzn. że wierzyli w siły natury i mieli wiele bogów i bogiń. O Krzyżakach mogliście dowiedzieć się podczas listopadowych Gdańskich Miniatur.

Później klasztor plądrowali czescy **husyci** (społeczno- religijny ruch w Czechach w XV w.); gdańskie wojska, walczące o większą niezależność dla miasta w Królestwie Polskim, podczas wojny z królem polskim Stefanem Batorym; a także Szwedzi i Rosjanie.

To w Oliwie w 1660 r. podpisano pokój ze Szwedami, po tzw. „potopie szwedzkim", wojnie toczonej na terenie ziem polskich w latach 1655-1660.

Mimo tych wyniszczających zdarzeń Oliwa wciąż się odradzała i rozrastała. Największy rozkwit opactwa nastąpił za panowania polskich królów. Kres rozwoju klasztoru nastąpił po pierwszym rozbiorze Polski w 1772 r., gdy wszystkie posiadłości cysterskie **skonfiskowało** (odebrało) państwo pruskie. **Rozbiór** polegał na podziale Polski, pomiędzy inne państwa (Prusy, Rosję i Austrię).

Dziś udamy się szlakiem oliwskich cystersów. Idąc alejkami Parku Oliwskiego w stronę archikatedry, opowiemy o wydarzeniach, w wyniku których klasztor wraz z pobliską katedrą był niszczony, a następnie odbudowywany. Dowiemy się też o walkach, jakie stoczono tu w XVI I XVII w. Przy Spichlerzu Opackim i Pałacu Opatów opowiemy o losach Oliwy od XVIII wieku do roku 1945.

1. Brama wejściowa do Parku Oliwskiego, ul. Opata J. Rybińskiego

Park im. Adama Mickiewicza w Oliwie powstał dzięki cystersom. To, co dzisiaj widzimy, zawdzięczamy pracy opata Jacka Rybińskiego, który działał w Oliwie w XVIII w. Imię naszego narodowego wieszcza, Adama Mickiewicza, teren otrzymał w 1955 r., dokładnie w setną rocznicę jego śmierci.

Zaczątkiem parku był prawdopodobnie niewielki ogród należący do cystersów. Później, w XVIII w. opat Jacek Rybiński zlecił wykonanie nowego projektu ogrodu. Jego realizatorem był Kazimierz Dębiński z Kocka, który przebudował wcześniej m.in. park w Wilanowie pod Warszawą. Głównymi elementami parku są m.in. Aleja Lipowa, Grota Szeptów, trzy stawy i cieniste aleje zwane **bindażami.** W drugiej połowie XIX w. park został udostępniony dla

wszystkich chętnych (wcześniej służył tylko klasztorowi). Wtedy to przyłączono do parku stary ogród klasztorny, w którym cystersi dawniej uprawiali zioła lecznicze, warzywa i drzewka owocowe. Park silnie ucierpiał podczas działań wojennych w 1945 r., ale ostatecznie udało się przywrócić go do dawnej świetności.

Powróćmy do dziejów Oliwy i znajdującego się tu opactwa. W 1226 r. klasztor został doszczętnie obrabowany i spalony przez plemiona Prusów. Opat wraz z zakonnikami zostali zamordowani. Przybyli nowi mnisi, którzy zajęli się odbudową zniszczonych budynków, ale w 1236 r. Prusowie ponownie napadli Oliwę, paląc klasztor, zabijając zakonników i ludzi ze służby. Opactwo napadali również Krzyżacy, którzy podczas wojen z księciem pomorskim Świętopełkiem (mogliście dowiedzieć się o tym podczas Gdańskich Miniatur w listopadzie 2013 r.) spalili klasztor w 1243 r. oraz dwukrotnie go obrabowali w latach 1247 i 1252. Była to zemsta Zakonu Krzyżackiego na Świętopełku, którego podejrzewano o podburzanie Prusów do buntu przeciwko Krzyżakom. Podczas trzeciego z krzyżackich najazdów sam Świętopełk bronił oliwskiego klasztoru.

2. Park Oliwski, pomnik Świętopełka

Idąc parkowymi alejkami w stronę katedry, mijamy pomnik księcia Świętopełka II, który walczył z Krzyżakami w XIII w.

13 listopada 1308 r. oliwski opat, po tzw. **rzezi gdańskiej** (mówiliśmy o tym wydarzeniu podczas listopadowym Gdańskich Miniatur), pochował poległych gdańskich rycerzy na cmentarzu przy kościółku pod wezwaniem św. Jakuba. Świątynię, istniejącą zresztą do dzisiaj, cystersi wybudowali kilka lat wcześniej na potrzeby mieszkańców i mieszkanek parafii.

W marcu 1350 r. doszczętnie spłonął kościół i klasztor. Pożar spowodowało lekkomyślne wypalanie komina kuchennego. Świątynie odbudowano w latach 1350 – 1355, nadając jej formę i rozmiary, jakie zachowała do dzisiaj.

W latach 1416 i 1427 Oliwa zmagała się z **epidemiami** chorób zakaźnych, na które w tamtych czasach nie znano lekarstw. W ich wyniku zginęła spora część ludności zamieszkującej wieś.

W 1433 r. nastąpił atak wojsk czeskich **husytów** sprzymierzonych z Polską przeciw Krzyżakom. Husyci wywodzili się z czeskiego ruchu religijnego i politycznego i wspierali Polaków w walce z Krzyżakami. Spalili i zniszczyli Oliwę oraz Sopot, ale Gdańska, który był wtedy miastem krzyżackim - nie zdobyli. Zakonnikom udało się uciec. Na czas odbudowy klasztoru mieszkali później we własnym spichlerzu.

Wiele się zmieniło od roku 1454, kiedy wybuchła **wojna trzynastoletnia** (trwała do roku 1466, pomiędzy Królestwem Polskim a Zakonem Krzyżackim). Król Polski Kazimierz Jagiellończyk zajął Pomorze i w 1457 r. odwiedził Oliwę. Opactwo popierało króla Polski, dlatego wojska wierne Kazimierzowi Jagiellończykowi (które broniły też Gdańska) zajęły je jako punkt wypadowy (miejsce, z którego wyruszano do ataku). Żołnierze otoczyli opactwo **szańcami** (ziemnymi umocnieniami tworzonymi przez wały i rowy) i fosami, służącymi do obrony. Z tych murów obronnych do dzisiejszych czasów zachowały się jedynie dwa fragmenty przylegające do parku przy ul. Opata Rybińskiego.

Przez blisko sto lat panował spokój. W latach 70. XVI w. opatem został pochodzący z Chojnic Kasper Geschkau. Wkrótce stał się on bliskim współpracownikiem polskich królów, najpierw Zygmunta Augusta, a później Stefana Batorego. W 1577 r. miał miejsce konflikt pomiędzy Gdańskiem a polskim królem. Władze miasta chciały uzyskać większą niezależność od państwa polskiego. Wybuchła wojna, której największym poszkodowanym okazał się oliwski klasztor. W lutym 1577 r. mieszkańcy i mieszkanki Gdańska mszcząc się na opacie Geschkau za sprzyjanie królowi, spalili klasztor wraz z kościołem i ograbili opactwo. Gdańsk, który ostatecznie uznał władzę Batorego, został zmuszony do zapłacenia odszkodowania. Dzięki temu, odbudowę klasztoru ukończono już w 1583 r.

3. Archikatedra Oliwska

Na początku XVII w. trwała rozbudowa. Klasztor i katedrę otoczono murem obronnym, w którym umieszczono otwory strzelnicze. W latach 1626-1629 Polska prowadziła wojnę ze Szwecją. W jej wyniku w 1626 r. oliwski klasztor został splądrowany i zdemolowany przez szwedzkie wojska. 28 listopada 1627 r. na wodach Zatoki Gdańskiej miała miejsce bitwa pomiędzy flotami polską i szwedzką, nazwana **bitwą pod Oliwą**, choć sama Oliwa nie

miała w tym żadnej zasługi. Po Europie krążyło powiedzenie, że tego dnia pod Gdańskiem "słońce zaszło w południe". Nawiązywało to do zatopienia w walce okrętu Solen, co po szwedzku oznacza słońce. Do bitwy doszło, gdy patrolujące Zatokę Gdańską szwedzkie statki płynące od Helu w kierunku Redłowa, dostrzegły polskie okręty. Polska **flota** (czyli wszystkie okręty wojenne należące do państwa) pod dowództwem admirała Arenda Dickmanna liczyła dziesięć okrętów. Choć Szwedzi mieli tylko sześć okrętów, to siły były wyrównane, gdyż były one lepiej wyposażone. Polska flota wygrała bitwę i dzięki temu pozostałe szwedzkie jednostki odpłynęły i zrezygnowały z blokady Gdańska.

W latach 1655-1660 na terenie Polski toczyła się wojna ze Szwedami nazywana **potopem szwedzkim.** Wielu zakonników opuściło na ten czas Oliwę. Skarbiec i biblioteka klasztoru zostały przeniesione do Gdańska, który na szczęście nie został zdobyty. Natomiast samo opactwo oliwskie zostało splądrowane przez wojska szwedzkie. Zakonnicy poprosili Gdańsk o pomoc. Przybyłym na odsiecz żołnierzom udało się opanować opactwo, ale po zdobyciu budynków sami zajęli się demolowaniem klasztoru. Posunęli się dalej niż Szwedzi, dewastując wnętrze budynków. Ostatecznie wojna zakończyła się właśnie w Oliwie. Rozmowy prowadzone w opactwie zakończyły się podpisaniem **traktatu** (umowy o zawarciu pokoju) w 1660 r. W czasie rokowań dwór króla polskiego zamieszkał w Gdańsku, Szwedzi rozlokowali się w Sopocie, a w oliwskim klasztorze rezydowali francuscy **rozjemcy** (osoby pośredniczące w sporze, których celem jest zapobiegnięcie albo złagodzenie konfliktu pomiędzy stronami). Tzw. **pokój oliwski** podpisano późną nocą 3 maja 1660 r. w klasztornych **krużgankach** - długich korytarzach biegnących wzdłuż zewnętrznej ściany budynku od strony dziedzińca. Nastały spokojniejsze czasy sprzyjające rozwojowi klasztoru. Wzniesiono nowy budynek szpitala i uruchomiono drukarnię.

Sama archikatedra w Oliwie jest jednym z najstarszych i najwspanialszych obiektów zabytkowych Pomorza Gdańskiego. Cieszyła się uznaniem już od czasów średniowiecznych. W jej podziemiach są pochowani książęta gdańscy m.in. Subisław i Świetopełk II. Najcenniejszym zabytkiem są organy, które były tworzone przez blisko 25 lat przez Johanna Wilhelma Wulffa, który był budowniczym z Warmii i po ukończeniu dzieła, sam wstąpił do zakonu cystersów. Organy posiadają aż 5100 piszczałek. W momencie gdy powstały, uznano je za największe w Europie.

W pierwszej połowie XIX w. zlikwidowano klasztor i sam kościół stracił na znaczeniu. W 1926 r. uczyniono go **katedrą**, czyli główną świątynią biskupa. W 1992 r. stała się **archikatedrą**, najważniejszym kościołem **archidiecezji** (kościelnej jednostki administracyjnej, na czele której stoi arcybiskup).

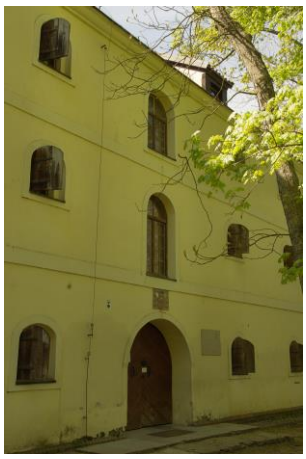

4. Spichlerz Opacki

Spichlerz powstał w 1723 r. i przez długie lata służył wyłącznie celom gospodarczym. Przechowywano w nim m.in. zapasy żywności, jak np. zboże. W latach 1945-1980 budynek pełnił rolę tzw. składnicy konserwatorskiej, czyli magazynu w którym składowano m.in. elementy kamieniarskie, drewniane, fragmenty rzeźb, wymagające konserwacji. Po remoncie w 1988 r. stał się siedzibą Oddziału Etnografii Muzeum Narodowego w Gdańsku. Stała ekspozycja przedstawia kulturę rdzennych mieszkańców i mieszkanek Pomorza-Kaszubów i Kociewiaków.

W 1697 r. na terytorium Oliwy rozegrały się wydarzenia wojenne wywołane przybyciem francuskiego księcia Conti, jednego z kandydatów do polskiego tronu. Wojska współzawodniczącego z nim Augusta II Sasa rozgromiły na polach Oliwy siły polskie wspierające Contiego oraz ograbiły opactwo.

W 1733 r. miał miejsce konflikt o polski tron pomiędzy Augustem III Sasem, a Stanisławem Leszczyńskim. Gdańsk sprzyjał Leszczyńskiemu, natomiast Oliwa popierała kandydaturę Sasa. Sam oliwski opat starał się o **protekcję** (ochronę) dla Oliwy u rosyjskich dowódców, którzy wspomagali Augusta III Sasa. W rezultacie w Pałacu Opatów zakwaterował rosyjski marszałek, dzięki czemu zniszczenia wojenne ominęły Oliwę. Wojnę wygrał August III. Po zakończeniu walk, już jako król August III Sas zamieszkał w Oliwie, gdzie przyjął hołd (akt poddania się) Gdańska, a potem wydał w ogrodach klasztoru przyjęcie na cześć swoich zwolenników. Uroczystość niestety nie udała się, ponieważ gwałtowna letnia burza przegoniła gości z ogrodu.

Czas największego rozkwitu nastąpił, gdy opatem był Jacek Rybiński. To dzięki niemu powstały Pałac Opatów w Oliwie i Park Oliwski. Sfinansował również przebudowę kościoła

św. Jakuba i doprowadził do wyposażenia dzisiejszej archikatedry we wspomniane wyżej organy. Najlepsze czasy opactwa skończyły się gwałtownie w 1772 r. wraz z I rozbiorem Polski. Wówczas Oliwa znalazła się pod panowaniem pruskim**.**

5. Pałac Opatów

Choć może wydawać się nam, że Pałac Opatów to jedna budowla, ale tak naprawdę są to dwa budynki - "stary" i "nowy". Najstarsza część to ta, w której obecnie znajduje się m.in. restauracja. Podobno stoi ona na fundamencie domu należącego niegdyś do pomorskich książąt. W XVII w. dobudowano do niego tzw. „nowy pałac". Budynek otrzymał ostateczny kształt dzięki opatowi Jackowi Rybińskiemu w trakcie przebudowy w latach 1754-1756.

Pod pruskim panowaniem życie klasztorne zamarło zarówno z powodu biedy, jak i braku chętnych do zostania zakonnikiem. Na początku XIX w. urządzono w klasztorze **lazaret**, czyli szpital polowy dla wojsk: francuskich i rosyjskich. Miało to związek z konfliktami, które miały miejsce na terenie Gdańska i Oliwy, o których mogliście dowiedzieć się podczas Gdańskich Miniatur dotyczących walk na Górze Gradowej czy Biskupiej Górce, w kwietniu i maju b.r. Wtedy to, zgromadzenie zaczęło nawet wyprzedawać wyposażenie kościoła. W 1815 r. Oliwa wraz z Gdańskiem weszła w skład Królestwa Prus. Zarządzenie króla pruskiego o rozwiązaniu konwentu cysterskiego z 1829 r. spowodowało, że klasztor został zlikwidowany. Oliwa otrzymała **prawa miejskie (**uzyskała status miasta) w 1874 r. Liczyła wówczas około 3000 mieszkańców i mieszkanek, w większości pochodzenia kaszubskiego. Rozwój miasteczka przyspieszyło powstanie w 1870 r. linii kolejowej na trasie Gdańsk-Koszalin i konnego połączenia tramwajowego z Gdańskiem w 1873 r. W tym okresie licznie zaczęła tu również zamieszkiwać ludność pochodzenia niemieckiego.

Na początku XX w. Oliwa zaczęła się przeradzać w nadmorski kurort z kabinami kąpielowymi i molo.

Po I wojnie światowej, w 1920 r. utworzono Wolne Miasto Gdańsk, miasto-państwo będące pod ochroną Ligi Narodów– międzynarodowej organizacji (były o tym Gdańskie Miniatury p.t. „Kobiety Wolnego Miasta Gdańska" w październiku 2012 r.). W jego skład weszła również Oliwa, która w lipcu 1926 r. stała się jedną z gdańskich dzielnic.

Podczas działań wojennych II wojny światowej w marcu 1945 r. Oliwa nie doznała większych zniszczeń. Głównie dzięki temu, że nazistom nie udało się zrealizować m.in. zamiaru wysadzenia w powietrze klasztoru i katedry. Udało im się jednak w 1945 r. spalić Pałac Opacki, który zamienili wcześniej w skład łatwopalnych chemikaliów. Po jego odbudowie ukończonej dopiero w latach 60. XX w. umieszczono tu zbiory etnograficzne Muzeum Narodowego w Gdańsku. Najpiękniejszym pomieszczeniem w Pałacu jest obecnie odrestaurowana Sala Muzyczna ozdobiona rokokowymi **sztukateriami** (ozdobami rzeźbiarskimi) z motywami roślinnymi, architektonicznymi i muzycznymi, w formie instrumentów.

CZY WIESZ, ŻE….

- ➔ Pierwsi zakonnicy, którzy zamieszkali w klasztorze w XII w. byli z pochodzenia Duńczykami.
- ➔ Wspaniałe zabytki oraz okolica sprawiły, że Aleksander von Humboldt, żyjący w latach 1769-1859, niemiecki przyrodnik i podróżnik, twórca nauk o krajobrazie, oceanografii i geografii roślin, uznał Oliwę, za trzecie co do piękności miejsce na świecie.
- ➔ Oliwską Archikatedrę odwiedziło wielu polskich królów, m.in. Przemysł II (1294 r.), Władysław Łokietek (1299 r.), Kazimierz Jagiellończyk (1457 r.), Zygmunt August (1552 r.), Zygmunt III Waza (1587 r., 1594 r., 1598 r., 1623 r.), Władysław IV (1635 r.), Jan Kazimierz (1651 r., 1660 r.), Jan III Sobieski (1677 r., 1678 r.), August II (1698 r., 1716 r.) i August III (1734 r.).
- ➔ Przy ul. Stary Rynek Oliwski nieopodal parku, znajduje się jeden z najstarszych budynków w dzielnicy. Jest to pochodzący z XIV w. Dom Bramny, zwany także Wielką Bramą lub Domem Zarazy. Była to jedna z bram, którą w średniowieczu można było wjechać na teren klasztoru. To właśnie tutaj witano dawniej uroczyście ważnych gości przybywających do Oliwy. Na parterze urzędował wójt, zaś na piętrze z znajdowała się kapliczka św. Bernarda. Gdy w 1709 r. Oliwę nawiedziła zaraza, w tej kapliczce zakonnicy odprawiali msze za zmarłych. Zakonnicy również stali się ofiarami tej zarazy i tym samym miejsce to zaczęto określać Kaplicą Zarazy, a cały budynek – Domem Zarazy. Obecnie odbywają się tu wydarzenia kulturalne organizowane przez Stowarzyszenie Stara Oliwa (www.domzarazy.pl)

➔ Mimo, że nie jest położona przy plaży, z Oliwy rozciągał się widok na morze. Było to możliwe dzięki pomysłowości zakonników. Pomiędzy szpalerem drzew wybudowano kanał, za którym wybudowano wał. Pochylenie nasypu zasłaniało cały teren znajdujący się pomiędzy parkiem a morzem tak, że stojąc nad kanałem, wydawało się, że morze jest blisko. Obecnie brzeg jest już niewidoczny z tego miejsca, bo widok zasłaniają wysokie budynki oraz drzewa.

Autorka: Anna Zielińska
Współpraca: Dominika Ikonnikow, Agnieszka Mencel
Opracowanie graficzne: Agata Graban
Redakcja: Anna Urbańczyk
Korekta: Joanna Szymula
Mapy: Mapy google
Pomysłodawczyni projektu: Małgorzata Kmicińska

BIBLIOGRAFIA

● A. Januszajtis, Od Gyddanyzc do Wielkiego Gdańska, Gdańsk 2011, s. 65-68
● Historia Gdańska, pod red. E. Cieślaka, t. III/1: 1655-1793, Gdańsk 1993, s. 186-191.
● F. Mamuszka: Oliwa, Okruchy z dziejów, zabytki, Gdańsk 1985
● A. Kromer, Oliwa, Gdańsk 2007
● J. Samp, Miasto tysiąca tajemnic, Gdańsk 2005, s. 46-48
● http://www.gdansk.pl/turystyka,320,2838.html
● http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Znikaja-slady-zwyciestwa-pod-Oliwa-n53364.html
● http://www.visitgdansk-oliwa.com/index.php/Gdansk-Oliwa-Historia/Oliwa-Historia.html
● http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Dzuma-w-Gdansku-n32968.html
● http://www.trojmiasto.pl/wiadomosci/Jak-Czesi-groznie-na-Gdansk-spogladali-n37377.html
● http://www.dawnaoliwa.pl/index.html
● http://historia-oliwy.trojmiasto.pl/oliwa2.html
● http://www.dawnaoliwa.pl/bibloteczka/1947_mirynowski.html
● http://www.gdanskie-organy.com